

تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان کرانی - شهرستان بیجار)

بهرروز محمدی یگانه / * عباس نباتی / ** مهدی چراغی **

1390/10/03

تاریخ دریافت مقاله:

1391/06/12

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

امروزه طرح هادی روستایی، به‌عنوان نخستین تلاش سازمان یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی فضایی روستاهای کشور، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی محسوب می‌شود. طرح هادی روستا از جمله طرح‌های عمران روستایی است که می‌تواند نقش بنیادی و زیربنایی در توسعه یکپارچه نواحی روستایی داشته باشد. لذا با توجه به ادامه روند اجرای این طرح‌ها، ارزیابی اثرات آن‌ها، موضوع مهمی است که می‌تواند از یک سو پیامدهای اجرای طرح را در روستا مشخص کند و از سوی دیگر با شناسایی قوتها و ضعف‌های موجود، اطلاعات لازم را برای مدیریت بهتر طرح‌ها فراهم نماید. در این راستا تحقیق حاضر با هدف بررسی اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی روستائیان انجام شده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد و جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده) صورت گرفته است. جامعه آماری تحقیق تمامی روستاهای دهستان کرانی می‌باشد که از هر گروه از روستاهای دارای طرح و فاقد طرح هادی، سه روستا به‌صورت نمونه‌گیری احتمالی طبقه بندی شده، سپس با استفاده از جدول مورگان، 274 نفر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. داده‌های به‌دست آمده با استفاده از آزمون t ، مان ویتنی و تحلیل مسیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که در مجموع، اجرای طرح هادی تأثیرات مثبت و معناداری را بر ابعاد کالبدی داشته است ولی در ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی موفقیت چندانی حاصل نشده است.

واژگان کلیدی: طرح هادی روستا، کیفیت زندگی، دهستان کرانی.

* عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه زنجان.

** کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی. mahdicharaghi@yahoo.com

مقدمه

شکل دهی و نظم بخشی به عرصه‌های مکانی - فضایی در واقع از آغاز زندگی بشر و از زمان بهره‌گیری از منابع طبیعی به‌ویژه زمین و آب، پیوسته در مقیاس و مفهومی متفاوت مطرح بوده است. در این ارتباط هر چند سطح فرهنگ بالا رفته است شکل عمومی سازماندهی و انتظام محیط و ابزار و دانش فنی گروه‌های انسانی پیشرفته‌تر شده است (سعیدی، 1377، 46). عرصه‌های روستایی در کشورمان به‌عنوان یک واقعیت مکانی - فضایی، برای پندیدن از تعامل مؤلفه‌های متفاوت اکولوژیکی، اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و کالبدی است (ازکیا و غفاری، 1383، 47). فیزیوگرافی روستاهای کشور بر اثر اوضاع خاص فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شرایط جغرافیایی در طول قرن‌ها تکوین یافته است. کالبد فیزیکی روستاها که طی یک حرکت کند و بطئی متأثر از نظام‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها شکل گرفته است، به دلیل عدم تحرک این نظام‌ها، در چند دهه اخیر، بدون پیدایش تغییرات اساسی به همان صورت باقی مانده است (نظری، 1377، 226). رشد هدایت نشده فیزیکی روستاها به شکل‌گیری چشم‌انداز ناموزونی از عرصه‌های سکونتگاهی انجامیده است که فاقد روابط و پیوندهای مناسب کالبدی - فضایی در درون مناطق روستایی است. فراموش کردن مدیریت کالبدی و فضایی و بی‌توجهی به نقش کانونهای روستایی در تحولات اقتصادی و اجتماعی کشور به شکل تغییرات کالبدی نامأنوس و نیز درهم ریختگی فرهنگی و اجتماعی به همراه ناتوانی در نقش‌پذیری مناسب فضایی و اقتصادی روستاهای کشور انجامیده است (سعیدی، 1383، 16). استدلال نظری و یافته‌های تجربی محققان نشان می‌دهد بهداشت و رفاه محل زندگی انسان، ابعاد شخصیتی و ویژگی‌های فردی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Mitchell & et al, 2000, 72). طبق تحقیقات

صورت گرفته محرومیت از خدمات محلی لازم و نبود شرایط زیست محیطی محل زندگی افراد باعث افزایش جرم و جنایت و ایجاد آلودگی محیط زیست و کاهش فرصت‌های زندگی بهتر را برای انسانها به دنبال دارد (Stafford and Marmot, 2003, 60). این در حالی است که امروزه یکی از مهم‌ترین عناصر ساختاری توسعه سکونتگاه‌های روستایی در جهت حمایت از فقیران روستایی و کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، توجه ویژه به ابعاد کالبدی فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی انسان در مناطق یاد شده است. بدین معنا عناصر کالبدی سکونتگاه‌های روستایی شامل مسکن، محیط امن، خدمات عمومی، خدمات زیربنایی و کاربری اراضی می‌شود. این عناصر حمایت مادی و بهبود کیفیت زندگی انسان روستایی را مدنظر قرار می‌دهند (پورطاهری و همکاران (1390ب)، 22). در طی سال‌های اخیر دولت در نواحی روستایی کشورمان اقدام به اجرای طرح‌های روستایی با هدف بهبود زندگی روستائیان کرده است، سؤالی که در این زمینه مطرح می‌شود این است که اجرای این طرح تا چه میزان توانسته است کیفیت زندگی را در نواحی روستایی بهبود بخشد؟ تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به سؤال مذکور تدوین شده است.

مبانی نظری

دستیابی به شبکه‌ای منظم و سلسله‌مراتبی از واحدهای سکونتگاهی روستایی و حفظ آن، مسلماً منوط به عینیت یافتن الزامات و زمینه‌هایی است که رشد و توسعه اجتماعی - اقتصادی از اولین آن‌ها به‌شمار می‌رود. به عبارت دیگر، بدون سیاست‌گذاری‌های متناسب و عملکردهای مطلوب و همسو در چارچوبی منطقی و مبتنی بر ویژگی‌های مکانی - فضایی در جهت بهبود شرایط و امکانات زیستی - اجتماعی - اقتصادی همراه با تأکید بر توانمندی‌های طبیعی - اکولوژیک نمی‌توان انتظار

225). در واقع طرح هادی طرحی است که ضمن سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح های ساماندهی فضا و سکونتگاههای روستایی یا طرح های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (غفاری و همکاران، 1389). بعضی از اهداف طرح هادی روستایی عبارتند از: فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای بهبود محیط سکونتگاه و ایجاد خدمات زیستی، محیطی و عمومی؛ هدایت توسعه کالبدی روستاها؛ فراهم آوردن زمینه‌های عمران و توسعه روستا و تأمین عادلانه امکانات، با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و با عنایت به طرحهای بالادست، نظیر طرح ساماندهی و طرح جامع شهرستان (سازمان شهرداریها و دهیاریها، 1387، 578). در کشورمان تحقیقاتی درباره آثار و نتایج اجرای طرح‌های هادی بر زندگی روستائیان صورت گرفته است. موسوی (1374) و رهنما (1375) عدم مشارکت روستائیان، عدم شناسایی نیازهای اولیه مردم روستایی و اجرای ناقص طرح را از عوامل عدم تأثیر این طرح بر کیفیت زندگی روستائیان می‌دانند. در همین زمینه، مظفر و همکاران (1387) و تقی‌لو و همکاران (1388) بر موفق بودن اجرای طرح هادی در بهبود وضعیت کالبدی و اجتماعی روستائیان تأکید کرده‌اند. حق‌پناه و دهقانی (1388) پیشرفت نسبی زندگی مردم در ابعاد کالبدی را از نتایج مثبت طرح و عدم رعایت و اجرای مسائل زیست محیطی را از ابعاد منفی طرح هادی می‌دانند. عنابستانی (1388) افزایش امیدواری روستائیان برای ماندن در روستا، نصیری (1388) بهبود وضعیت روستا از نظر کالبدی و خدمات رسانی را از آثار مثبت اجرای طرح هادی بر کیفیت زندگی روستائیان می‌دانند. آمار و طارمی (1388)، بهبود وضعیت ساخت و ساز در روستا

داشت، شبکه‌ای منظم و پایدار از سکونتگاه‌ها در سطوح مختلف ملی، ناحیه‌ای و محلی پدیدار شود (سعیدی و حسینی حاصل، 1388، 11). پس از انقلاب اسلامی در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، بخش کشاورزی و روستایی از اولویت خاصی برخوردار گردید، به طوری که امروزه مسئله خودکفایی نسبی در تولیدات کشاورزی، از اهم اهداف دولت به‌شمار می‌رود. بدین ترتیب در اجرای سیاست توجه به مناطق روستایی و در اولویت قرار گرفتن توسعه و گسترش کشاورزی، اقداماتی در جهت تغییرات کالبدی مناطق روستایی در دستور کار قرار گرفته است (مطیعی لنگرودی، 1382، 96). رویکرد توسعه فضایی - کالبدی روستا، رویکرد غالب در برنامه‌های توسعه دولت در بعد از انقلاب اسلامی بوده است. این رویکرد ساخت فیزیکی و کالبدی روستاها را متناسب با شرایط تحول و توسعه جامعه روستایی نمی‌داند و لازمه تحول و توسعه روستایی را تحول در ساختار کالبدی و فیزیکی آن می‌داند (جمعه پور، 1384، 158). در همین راستا جهاد سازندگی در سال 1358 فعالیت عمرانی خود را در روستاها آغاز و در سال 1362 به وزارت جهاد سازندگی و در سال 1377 به وزارت جهاد کشاورزی تبدیل شد (مهدوی، 1377، 92). بنیاد مسکن انقلاب اسلامی یکی دیگر از نهادهای بعد از انقلاب در زمینه عمران روستایی است. اساسنامه قانونی این نهاد در سال 1366 به تصویب مجلس رسید که طی آن چهار وظیفه اصلی از جمله مجموعه فعالیت‌های عمران روستایی شامل تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی بر عهده بنیاد مسکن گذاشته شد (آسایش، 1373، 29). طرح هادی یا به عبارتی طرح جامع توسعه روستایی، راهنمای مصوبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصاد و اجتماعی آن است (شهبازی، 1389،

و بهبود کیفیت مسکن را از آثار مثبت طرح و عدم بهبود وضعیت شبکه معابر را از ابعاد منفی طرح عنوان می‌کند. مطیعی و یاری (1389) عدم وجود رویکرد نظام مند و آمایشی در طرح و برزو و همکاران (1389) عدم مشارکت مردمی در اجرای طرح و نبود اعتبارات لازم جهت اتمام طرح را از عوامل اصلی عدم اثر بخشی طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی روستائیان می‌دانند. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی هم در دو طرح به ارزیابی و ارزشیابی طرح‌های هادی روستایی پرداخته است. نتایج ارزیابی سال 1382 نشان می‌دهد طرح‌های هادی اجرا شده دارای واقع گرایی و توجه به مسائل زیست محیطی بوده، اما در ارتباط با هماهنگی با طرح‌های فرادست، مشارکت مردمی و استفاده از روش‌های علمی و ارتباط بخش‌های مختلف طرح دچار مشکل می‌باشد. همچنین نتایج ارزشیابی طرح هادی روستایی در سال 1388 نشان می‌دهد اجرای طرح هادی روستایی نتایج مثبتی را در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی برای روستاهای مورد مطالعه به همراه داشته است.

کیفیت زندگی

بحث درباره مفهوم و معانی کیفیت زندگی مبحث جدیدی نبوده و در دوران یونان باستان، افلاطون و ارسطو نظریاتی درباره آن مطرح کرده‌اند (pukeliene and Starkauskiene, 2009, 8). مفهوم کیفیت زندگی به‌عنوان یک رشته جداگانه از دهه 1960 میلادی وارد مباحث علمی در اروپای غربی و شمال آمریکا شد (pukeliene and Starkauskiene, 2011, 157). در ادبیات نظری توسعه، موضوع کیفیت زندگی از آغاز دهه 1990 به بعد، اهمیت فوق العاده‌ای یافته و مبنای تمایز و دسته‌بندی نوین کشورها در سال‌های اخیر شده است (عنبری، 1389، 150). در حال حاضر بهبود کیفیت زندگی هدف مشترک جامعه بین‌المللی بوده و در

جوامع روستایی هدف نهایی برنامه‌ها و پروژه‌های اجرا شده، بهبود کیفیت زندگی ساکنان آن می‌باشد (Quaghebeur & et al, 2004, 162). با گذشت چند دهه از رواج مفهوم کیفیت زندگی و انجام پژوهش‌های متنوع درباره این موضوع، تعریف واحدی وجود ندارد که مورد قبول همه باشد (غفاری و همکاران، 1390، 3). در واقع مفهوم کیفیت زندگی ابتدا به حوزه‌های بهداشتی، زیست محیطی و بیماری‌های روانی محدود می‌شد اما طی دو دهه گذشته به مفهومی چند بعدی بسط یافته است (جمعه پور و رشنودی، 1390، 50). سازمان بهداشت جهانی، کیفیت زندگی را به معنای درک فردی هر فرد از موقعیت خود در زندگی در بستری از فرهنگ‌ها و ارزش‌های اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند و دارای انتظارات می‌باشد تعریف می‌کند (Rana et al, 2009, 14) از نظر لایارد روابط خانوادگی، وضعیت مالی و اشتغال، روابط فرد در جامعه و آزادی فردی نشان دهنده کیفیت زندگی هر فرد می‌باشد (Layard, 2005, 7). در حال حاضر بیشتر محققان مفهوم کیفیت زندگی را به‌عنوان یک مفهوم ذهنی و چند بعدی می‌دانند (Bartlett & et al, 2010, 14). در مطالعات اخیر کیفیت زندگی به دو روش اندازه‌گیری می‌شود. روش اول، شاخص‌های عینی مانند تولید ناخالص داخلی، شاخص پیشرفت اصلی، شاخص سلامت اجتماعی و شاخص توسعه انسانی می‌باشد (رضوانی و همکاران، 1389، 81) روش دوم شامل شاخص‌های ذهنی می‌باشد. بعد ذهنی کیفیت زندگی نشان دهنده چگونگی ارزیابی و احساس فرد در مورد زندگی است، در این بعد هر فرد چگونه زیستن خود و احساسش را از زندگی ارزیابی می‌کند (پورطاهری و همکاران، 1390 الف، 18). در نواحی روستایی ابعاد کیفیت زندگی شامل ابعاد ذیل است: اجتماعی و فرهنگی مانند سنت‌ها،

فیزیکی محل زندگی بر رضایت از زندگی و کیفیت زندگی افراد تأثیر گذار است (Sirgy and Cornwell, 2002, 154).

نتایج تحقیقات برخی محققان نشان می‌دهد رابطه مثبتی میان خدمات (مسکن، حمل و نقل و بهداشت) و کیفیت زندگی افراد وجود داشته و با افزایش خدمات کیفیت زندگی افراد بهبود می‌یابد (Epley and, 2008, 47). Sirgy & et al, 2008, 178; Menon, 2008, 178. این امر به خصوص در کشورهای در حال توسعه دارای نمود بیشتری است و در بروز مهاجرت‌های روستایی هم مؤثر می‌باشد (Recardo and Aide, 2007, 147).

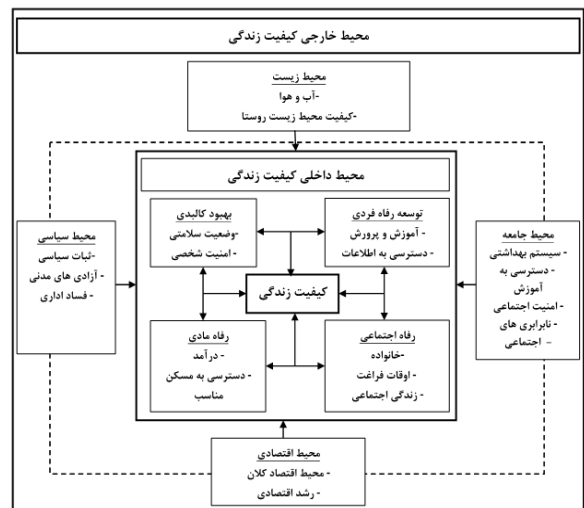
بر مبنای چارچوب نظری و مدل مفهومی تحقیق در این مطالعه، به منظور عملیاتی کردن متغیرها، به طرح گویه‌های با طیف لیکرت در مورد هر یک از متغیرها پرداخته شده است. بر این اساس تلاش گردیده است تا گویه‌های مورد نظر به گونه‌ای طراحی شوند تا ضمن تأمین روایی و پایایی لازم به لحاظ آماری، دیدگاه‌های کارشناسان را نیز مورد توجه قرار دهند تا به بهترین نحو پاسخ لازم را برای پرسشها فراهم سازند. تصویر شماره 2 گویه‌ها و تعداد آن‌ها را برای سنجش هر یک از ابعاد کیفیت زندگی نشان می‌دهد.

محدوده مورد مطالعه

دهستان کرانی در شمال شهرستان بیجار، بین 47 درجه و 30 دقیقه تا 47 درجه و 50 دقیقه طول شرقی و 36 درجه و 8 دقیقه تا 36 درجه و 25 دقیقه عرض شمالی، با ارتفاع متوسط 1950 متر از سطح دریا قرار دارد و حدود 400 کیلومتر مربع مساحت دارد. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال 1385، دهستان کرانی دارای 24 روستای دارای سکنه، 1087 خانوار و 4775 نفر جمعیت می‌باشد.

وجود زیرساخت‌های اجتماعی، میزان انسجام اجتماعی، بعد زیست محیطی به معنای رفاه انسان که ناشی از حفاظت و ارتقای محیط زیست روستا و بعد اقتصادی که به معنای رفاه و امنیت درآمد می‌باشد (Wilkinson and Pickett, 2009, 31). محققان حوزه کیفیت زندگی با چهار مسئله روبه‌رو هستند، ابتدا با چه روشی به اندازه‌گیری کیفیت زندگی در افراد پردازند، دوم اینکه کدام ابعاد وجودی انسان در اندازه‌گیری مورد استفاده قرار بگیرد، سوم چگونه اندازه‌گیری برای افراد و گروه‌های مختلف صورت بگیرد و چهارم چگونه نتایج ارائه شود تا اجازه مقایسه میان افراد و گروه‌ها را بدهد (Rahman et al, 2011, 147) (تصویر شماره 1)

ت 1. مدل نظری برای اندازه‌گیری کیفیت زندگی.

منبع : 153 : Pukeliene and Starkauskiene, 2011

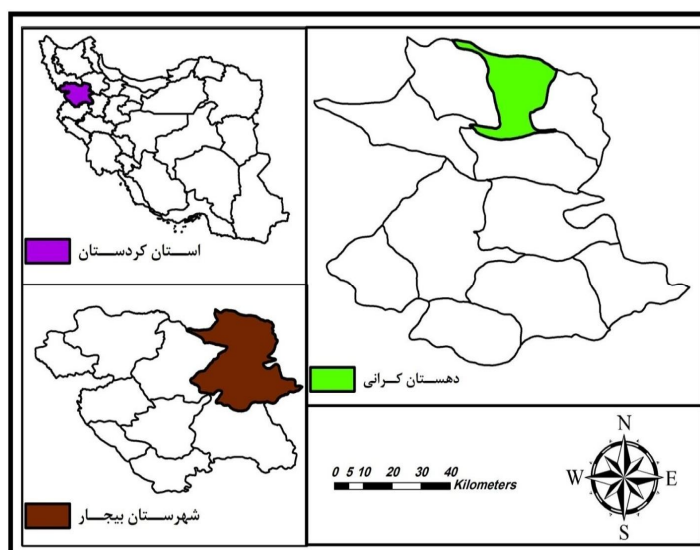
یکی از عوامل مهم در بهبود کیفیت زندگی در میان جوامع انسانی استاندارد بودن محل زندگی از نظر بهداشت، اشتغال، محیط زیست و کالبد می‌باشد، به طوری که رضایت از ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی و

ت 2. شاخص های کیفیت زندگی.

تعداد	گویه ها	شاخص ها
10	مشارکت در عمران روستایی، تقویت نهادهای محلی، ایجاد نهادهای محلی جدید، استفاده از نظرات مردم در امور روستایی، احساس امنیت فردی در برابر سوانح طبیعی (سیل و زلزله)، امید به آینده، توانایی تأمین نیازهای اساسی خانوار، میزان مهاجرت، احساس تعلق به اجتماع، تمایل به ماندن در روستا	اجتماعی
7	فرصت های شغلی، تنوع شغلی، درآمد خانوار، پس انداز خانوار، دارایی های خانوار، کاهش نابرابری اقتصادی، افزایش قیمت مسکن روستایی	اقتصادی
8	کیفیت مسکن از نظر مصالح بکار رفته، تجهیزات و امکانات مسکن نظیر حمام و دستشویی بهداشتی، توانایی تهیه مسکن، جمع آوری و دفع آب های سطحی، کیفیت شبکه معابر، کیفیت مسیرهای عابر پیاده، سهولت دسترسی به معابر، گسترش امکانات در روستا	کالبدی
10	دسترسی به پارک و فضای سبز، نظافت و پاکیزگی روستا، کیفیت آب آشامیدنی، ایجاد سامانه تخلیه فاضلاب، جمع آوری و دفع زباله، دپوی فضولات حیوانی، پرهیز از ساخت خانه ها در اراضی شیبدار و خطرناک، پرهیز از استقرار واحدهای مسکونی در حریم سیلاب ها و رودخانه ها، کاهش اتلاف و آلودگی منابع آب، کاهش تخریب و فرسایش خاک	محیطی
35	مجموع کل کیفیت زندگی	

منابع: پورطاهری و همکاران (1390ج)، پورطاهری و همکاران (1390د)، جمعه پور و همکاران 1390، سرتیپی پور 1384 و 1389، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، 1388.

ت 3. موقعیت سیاسی دهستان کرانی.

موقعیت مکانی کوهستانی، کوهپایه‌ای و دره‌ای، کدی در یک مهره داده و هرکدام از آن‌ها را در کیسه مربوط به گروه خود ریخته، سپس به صورت تصادفی روستاهای مورد مطالعه تعیین شد.

ت 4. طبقه بندی روستاهای دهستان براساس موقعیت مکانی (دارای طرح هادی).

موقعیت مکانی	کوهپایه‌ای	دره‌ای	کوهستانی	جمع
فراوانی	3	4	4	11
درصد	27.27	36.36	36.36	100
سهم از نمونه	1	1	1	3

ت 5. طبقه بندی روستاهای دهستان براساس موقعیت مکانی (فاقد طرح هادی).

موقعیت مکانی	کوهپایه‌ای	دره‌ای	کوهستانی	جمع
فراوانی	4	5	4	13
درصد	30.76	38.46	30.76	100
سهم از نمونه	1	1	1	3

در نهایت با استفاده از جدول مورگان و با سطح اطمینان 0/95، از 1838 نفر جامعه آماری 274 نفر به عنوان نمونه آماری این پژوهش انتخاب شدند. از آمار توصیفی برای خلاصه سازی نتایج پیمایش، آزمون t و من ویتنی برای آمار استنباطی و تحلیل مسیر و تحلیل رگرسیون برای ایجاد مدل علی کیفیت زندگی در محیط نرم افزار آماری SPSS استفاده شده است. خصوصیات روستاهای نمونه در تصویر شماره 6 نشان داده شده است. بررسی‌های توصیفی از 274 پرسشنامه نشان می‌دهد 94/2 درصد از پاسخگویان مرد و 5/8 درصد از پاسخگویان زن می‌باشند. 27/2 درصد فاقد سواد، 45/3 درصد دارای سواد خواندن و نوشتن، 8/7 ابتدایی، 15/6

از میان روستاهای مورد مطالعه دارای طرح هادی، طرح‌های هادی روستاهای چالاب، شیخ اسلام و بشارت به ترتیب در سال‌های 1386، 1385 و 1387 اجرا شده است. تصویر شماره 3 موقعیت سیاسی دهستان را نشان می‌دهد.

روش شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. اطلاعات مربوط به پیشینه تحقیق و کلیات موضوع، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و جستجو در سایتهای اینترنتی تهیه شده است. اطلاعات محیطی نیز به صورت میدانی و با استفاده از تکنیک‌های پرسشنامه، مصاحبه و بازدید از روستاهای نمونه جمع آوری شده است. طراحی پرسشنامه بنابر ضرورت و هدف تحقیق یعنی سنجش اثرگذاری اجرای طرح هادی بر کیفیت زندگی، در طیف 5 گزینه‌ای (اصلاً: 1، خیلی زیاد: 5) صورت گرفته است. برای توجه به روایی در تدوین و تنظیم پرسشنامه، با کسب نظرهای متخصصان و کارشناسان برنامه‌ریزی روستایی و اعمال اصلاحات لازم، روایی محتوایی پرسشنامه تأیید گردید و پایایی آن نیز با استفاده از فرمول ویژه آلفای کرونباخ در نرم افزار SPSS، بیش از 0/82 به دست آمد که در حد بسیار مطلوب می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش، 24 روستای دهستان کرانی می‌باشد که ابتدا روستاها بر اساس اجرا شدن طرح هادی، در دو گروه طبقه‌بندی شدند؛ گروه اول: دارای طرح هادی (11 روستا)، گروه دوم: فاقد طرح هادی (13 روستا)، سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده روستاهای دارای طرح هادی و روستاهای فاقد طرح هادی از نظر موقعیت مکانی به سه گروه کوهستانی، کوهپایه‌ای و دره‌ای تقسیم (تصویر شماره 4 و 5) در ادامه با استفاده از نمونه‌گیری احتمالی ساده (روش قرعه کشی) به روستاهای مستقر در

راهنمایی و متوسطه و 3/2 بالاتر از دیپلم می باشند. 5/6 درصد از پاسخگویان دارای شغل دائم، 65/2 درصد از دارای شغل فصلی، 19/3 درصد دارای مشاغل روزمزدی و 9/9 درصد نیز دارای ترکیبی از مشاغل فصلی و روزمزد هستند. 84/3 درصد در بخش کشاورزی، 1/6 درصد در بخش صنعت و 14/1 درصد نیز در بخش خدمات مشغول می باشند. میانگین سنی پاسخ دهندگان برابر 33/2 سال و میانگین تعداد نفرات اعضای خانوارهای مورد بررسی نیز برابر 5/2 نفر می باشد.

ت 6. خصوصیات روستاهای نمونه.

وضعیت	روستاها	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	تعداد نمونه
گروه اول	چالاب	71	359	54
	شیخ بشارت	68	262	39
	اسلام آباد	165	725	108
گروه دوم	سلطان آباد	50	214	32
	امیر ارسلان	26	139	21
	قیطاس	27	135	20

بررسی های توصیفی دیدگاههای پاسخگویان در مورد اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی نشان می دهد که در بعد اجتماعی، تمایل به ماندن در روستا با میانگین 3.49 و توانایی تأمین نیازهای اساسی خانوار با میانگین 2.27 بیشترین تأثیر و متغیرهای مشارکت در عمران روستایی با میانگین 1.60 و ایجاد نهادهای جدید با میانگین 1.61 کمترین تأثیر را پذیرفته اند. در بعد اقتصادی، متغیرهای افزایش قیمت مسکن با میانگین 2.97 و افزایش درآمد خانوار با میانگین 2.15 بیشترین تأثیر و متغیرهای افزایش فرصت های شغلی با میانگین 1.71 و تنوع شغلی با میانگین 1.54 کمترین تأثیر را پذیرفته اند. در بعد کالبدی، سهولت دسترسی به معابر با میانگین 3.85 و کیفیت مسیرهای عابر پیاده با میانگین

3.79 بیشترین تأثیر و کیفیت مسکن از نظر مصالح به کار رفته با میانگین 2.28 و گسترش امکانات مسکن با میانگین 2.03 کمترین تأثیر را پذیرفته اند. در بعد محیطی نیز متغیر کاهش تخریب و فرسایش خاک با میانگین 3.64 بیشترین و متغیر ایجاد سامانه تخلیه فاضلاب نیز با میانگین 1.45 کمترین تأثیر را پذیرفته است. آمار توصیفی اثرات اجرای طرح هادی بر شاخص های کیفیت زندگی در محدوده مورد مطالعه در تصویر شماره 7 آمده است.

به منظور به دست آوردن وضعیت عملکرد طرح هادی روستایی، از آزمون t مستقل استفاده شده است. تحلیل شاخص های مورد نظر جهت تبیین اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر بهبود کیفیت زندگی جامعه آماری مورد مطالعه، براساس آزمون t تک نمونه ای نشان دهنده عدم تأثیرگذاری اجرای طرح هادی روستایی بر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و محیطی کیفیت زندگی می باشد. با احتساب دامنه طیفی مورد بررسی که بین 1 تا 5 و براساس طیف لیکرت در نوسان است، نتایج نشان می دهد، غیر از بعد کالبدی، اثرگذاری طرح هادی بر سایر ابعاد کیفیت زندگی کمتر از حد متوسط ارزیابی شده اند. این تفاوت در سطح 0/05 درصد معنادار و تفاوت مؤلفه ها از مطلوبیت عددی مورد آزمون، به شکل منفی می باشد. (تصویر شماره 8)

بر اساس مقایسه تطبیقی بین روستاهای دارای طرح هادی و روستاهای فاقد طرح هادی، با استفاده از آزمون مان ویتنی، در بعد اجتماعی و از بین 10 متغیر مورد بررسی، فقط در متغیرهای تقویت نهادهای محلی، احساس امنیت فردی در برابر سوانح طبیعی، امید به آینده و تمایل به ماندن در روستا تفاوت معناداری در سطح 99 درصد بین دو گروه وجود دارد و در متغیرهای دیگر تفاوت معناداری مشاهده نشد. (تصویر شماره 9)

رتبه	میانگین	متغیرها	رتبه	میانگین	متغیرها
19	2.21	احساس تعلق به اجتماع	1	3.85	سهولت دسترسی به معابر
20	2.20	کاهش میزان مهاجرت	2	3.79	کیفیت معابر عابر پیاده
21	2.16	توانایی تهیه مسکن	3	3.75	کیفیت شبکه معابر
22	2.15	افزایش درآمد خانوار	4	3.70	جمع آوری و دفع آبهای سطحی
23	2.11	کاهش نابرابری های اقتصادی	5	3.64	کاهش تخریب و فرسایش خاک
24	2.09	افزایش دارایی های خانوار	6	3.50	نظافت و پاکیزگی روستا
25	2.04	دسترسی به پارک و فضای سبز	7	3.49	تمایل به ماندن در روستا
26	2.03	تجهیزات و امکانات مسکن	8	3.44	پرهیز از استقرار خانه ها در حریم سیلاب
27	1.99	پس انداز درآمد	9	3.29	پرهیز از استقرار خانه ها در اراضی شیب دار
28	1.85	استفاده از نظرات مردم در امور روستایی	10	3.14	گسترش امکانات در سطح روستا
29	1.84	امید به آینده	11	2.97	افزایش قیمت مسکن
30	1.71	گسترش فرصت های شغلی	12	2.64	دپوی فضولات حیوانی
31	1.70	تقویت نهادهای محلی	13	2.55	جمع آوری و دفع زباله
32	1.61	ایجاد نهادهای محلی جدید	14	2.54	کیفیت آب آشامیدنی
33	1.60	مشارکت در عمران روستایی	15	2.39	کاهش اتلاف و آلودگی آب
34	1.54	تنوع شغلی	16	2.28	کفایت مسکن از نظر مصالح بکار رفته
35	1.45	ایجاد سامانه تخلیه فاضلاب	17	2.27	توانایی تامین نیازهای اساسی خانوار
				2.24	احساس امنیت فردی در برابر سوانح طبیعی

منبع: یافته‌های تحقیق

ت 8. نتایج آزمون t در ارتباط با سطح کیفیت زندگی در روستاهای دارای طرح هادی.

استاندارد آزمون = 3					
تفاوت میانگین	معناداری (دو دامنه)	درجه آزادی	t	میانگین	متغیرها
-0.8924	0/000	200	-44.75	2.10	اجتماعی
-.9124	0/000	200	-30.61	2.08	اقتصادی
.09326	0/000	200	4.727	3.09	کالبدی
-.2467	0/000	200	-10.981	2.75	محیطی

منبع: یافته‌های تحقیق

برای طرح هادی بر قلمروهای مختلف کیفیت زندگی.

در بعد اقتصادی، از 7 متغیر مورد بررسی، در متغیرهای کاهش احساس نابرابری اقتصادی میان شهر و روستا و افزایش قیمت مسکن تفاوت معناداری بین دو گروه مشاهده شده است. (تصویر شماره 10)

در بعد کالبدی، از بین 8 متغیر مورد بررسی، در متغیرهای جمع آوری و دفع آب های سطحی، کیفیت شبکه معابر، کیفیت مسیرهای عابر پیاده، گسترش امکانات و سهولت دسترسی تفاوت معناداری در سطح 99 درصد بین دو گروه وجود دارد و در سایر متغیرها تفاوت معناداری مشاهده نشد. (تصویر شماره 11)

در نهایت در بعد محیطی و از بین 10 متغیر مورد بررسی، در متغیرهای نظافت و پاکیزگی روستا، دپوی فضولات حیوانی، پرهیز از ساخت خانه ها در اراضی شیب دار و خطرناک، پرهیز از استقرار واحدهای مسکونی در حریم سیلاب ها و رودخانه ها، کاهش اتلاف و آلودگی منابع آب و کاهش تخریب و فرسایش خاک تفاوت معناداری در سطح 99 درصد بین دو گروه وجود دارد و در سایر متغیرها بین دو گروه تفاوت معناداری مشاهده نشد. (تصویر شماره 12)

مدل تحلیلی کیفیت زندگی

جهت بررسی میزان اثرگذاری هریک از ابعاد کیفیت زندگی بر روی مجموع کل کیفیت زندگی در روستاهای دارای طرح هادی، از مدل تحلیل مسیر استفاده شده است. در این میان، ابعاد کیفیت زندگی به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته و با کیفیت زندگی کل به عنوان متغیر وابسته سنجیده شده است. بعد از محاسبه جایگزینی هر یک از ابعاد کیفیت زندگی و کیفیت زندگی کل و محاسبه تحلیل واریانس هر یک، به محاسبه اثرات مستقیم هر یک از شاخص های ابعاد کیفیت زندگی پرداخته، در ادامه برای محاسبه اثرات غیر مستقیم با ضرب کردن کلیه مسیرها به فاکتور مورد نظر و در نهایت جمع کردن همه مسیرهای ضرب شده به فاکتور مورد نظر، اثرات غیر مستقیم نیز محاسبه گردید. (تصویر شماره 14) نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان می دهد، از میان ابعاد کیفیت زندگی، بعد کالبدی با اثرات کلی 0/326 بیشترین تأثیر و ابعاد اقتصادی با اثرات کلی 0/032 کمترین تأثیر را بر روی سطح کیفیت زندگی کل جامعه آماری روستاهای دارای طرح هادی داشته اند. (تصویر شماره 13)

ت 9. نتایج آزمون مان ویتنی در بعد اجتماعی.

متغیر	آزمون U Maan-Whitney	Wilcoxon W	Z	سطح معنی داری
مشارکت در عمران روستایی	240	457	-0/068	0/632
تقویت نهادهای محلی	230	355	-3/124	0/000
ایجاد نهادهای محلی جدید	210	492	-0/847	0/087
استفاده از نظرات مردم در امور روستایی	220	424	-0/850	0/275
احساس امنیت فردی	22/	421	-3/011	0/003
امید به آینده	480	302	-3/149	0/002
توانایی تأمین نیازهای اساسی خانوار	241	472	-0/378	0/374
کاهش میزان مهاجرت	187	452	-1/108	0/264
احساس تعلق به اجتماع	243	478	-0/867	0/314
تمایل به ماندن در روستا	213	357	-5/774	0/000

منبع: یافته های تحقیق

ت 10 . نتایج آزمون مان ویتنی در بعد اقتصادی.

متغیر	آزمون U Maan-Whitney	Wilcoxon W	Z	سطح معنی داری
فرصت های شغلی	210	463	-0/470	0/407
تنوع شغلی	209	478	-0/403	0/336
درآمد خانوار	247	468	-0/461	0/458
پس انداز خانوار	218	468	-0/421	0/347
دارایی های خانوار	219	456	-0/734	0/413
کاهش نابرابری اقتصادی	224	491	-5/740	0/000
افزایش قیمت مسکن	216	418	-5/660	0/000

ت 11 . نتایج آزمون مان ویتنی در بعد کالبدی.

متغیر	آزمون U Maan-Whitney	Wilcoxon W	Z	سطح معنی داری
کیفیت مسکن از نظر مصالح به کار رفته	226	478	-0/448	0/276
تجهیزات و امکانات مسکن نظیر	231	253	-0/802	0/339
توانایی تهیه مسکن	205	479	-0/400	0/397
جمع آوری و دفع آب های سطحی	211	484	-4/914	0/000
کیفیت شبکه معابر	207	458	-6/872	0/000
کیفیت مسیرهای عابر پیاده	235	335	-6/408	0/000
گسترش امکانات	321	314	-5/071	0/000
سهولت دسترسی	304	308	-6/049	0/000

ت 12 . نتایج آزمون مان ویتنی در بعد محیطی.

متغیر	آزمون Maan- U Whitney	Wilcoxon W	Z	سطح معنی داری
دسترسی به پارک و فضای سبز	414	378	-0/317	0/497
نظافت و پاکیزگی روستا	408	362	-5/917	0/000
کیفیت آب آشامیدنی	427	397	-0/354	0/647
ایجاد سامانه تخلیه فاضلاب	425	354	-0/564	0/521
جمع آوری و دفع زباله	426	334	-1/124	0/307
دپوی فضولات حیوانی	413	364	-2/997	0/003
پرهیز از ساخت خانه ها در اراضی شیبدار و خطرناک	414	294	-6/328	0/000
پرهیز از استقرار واحدهای مسکونی در حریم سیلاب و رودخانه	431	294	-4/204	0/000
کاهش اتلاف و آلودگی منابع آب	437	284	-4/238	0/000
کاهش تخریب و فرسایش خاک	430	285	-6/346	0/000

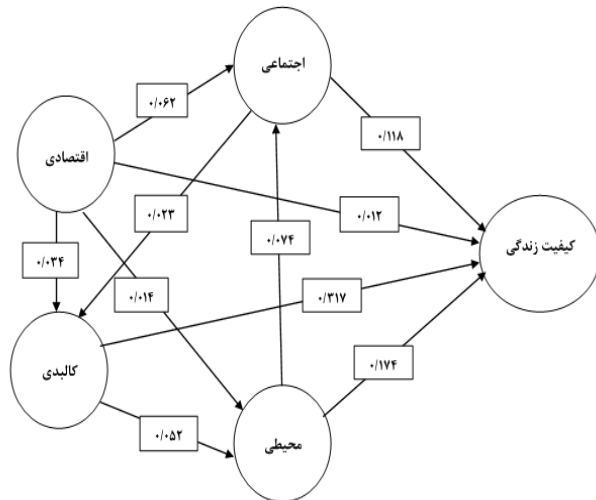
ت 13. اثرات ابعاد کیفیت زندگی بر کیفیت زندگی در روستاهای دارای طرح هادی.

شاخص‌ها	اثرات مستقیم شاخص	اثرات غیر مستقیم شاخص	اثرات کلی
ابعاد اجتماعی بر کیفیت زندگی	0/118	0/0072	0/125
ابعاد اقتصادی بر کیفیت زندگی	0/012	0/020	0/032
ابعاد کالبدی بر کیفیت زندگی ابعاد محیطی بر کیفیت زندگی	0/317 0/174	0/009 0/008	0/326 0/182

امکانات و خدمات زندگی بین شهر و روستا یکی از عوامل شناخته شده در مقوله مهاجرت‌ها محسوب می‌شود، تلاش برای کاهش این نابرابری‌ها، از جمله اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی بوده است. در همین ارتباط در جریان دو دهه گذشته تلاش‌های قابل ملاحظه‌ای برای توسعه و عمران روستاها صورت گرفته است تا به نوعی شدت نابرابری‌های بین نقاط شهری و روستایی کاهش بیابد. طرح هادی روستا از جمله طرح‌های عمران روستایی است که می‌تواند نقش بنیادی و زیربنایی در توسعه همه جانبه مناطق روستایی داشته باشد و از جمله اقدامات مهمی که می‌تواند به تقویت و پایداری آثار این گونه طرح‌ها کمک شایانی کند، نظارت و ارزشیابی آن‌هاست.

در این مطالعه اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که اجرای طرح هادی در روستاهایی که فاقد طرح هادی هستند، در بعد اجتماعی تأثیرات مثبت و معناداری را بر متغیرهای تقویت نهادهای محلی، احساس امنیت فردی در برابر سوانح طبیعی، امید به آینده و تمایل به ماندن در روستا و در بعد اقتصادی تأثیرات مثبتی را در متغیرهای کاهش احساس نابرابری اقتصادی میان شهر و روستا و افزایش قیمت مسکن و در بعد کالبدی تأثیرات مثبتی را بر متغیرهای جمع آوری و دفع آب‌های سطحی، کیفیت شبکه معابر، کیفیت مسیرهای عابر پیاده، گسترش امکانات و سهولت دسترسی و در بعد محیطی تأثیرات مثبت بر متغیرهای نظافت و پاکیزگی روستا، دپوی فضولات حیوانی، پرهیز از ساخت خانه‌ها در اراضی شیب دار و خطرناک، پرهیز از استقرار واحدهای مسکونی در حریم سیلاب‌ها و رودخانه‌ها، کاهش

ت 14. میزان اثر گذاری ابعاد کیفیت زندگی بر روی کیفیت زندگی در روستاهای دارای طرح هادی.

نتیجه

مهیا نمودن عناصر مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط زمان از عوامل اصلی ماندگاری مجتمع‌های زیستی به ویژه در مناطق روستایی می‌باشد. با توجه به اینکه نابرابری‌های توسعه و دسترسی به

- پورطاهری، مهدی و همکاران. (1390ج)، نقش میراث فرهنگی در کیفیت زندگی ساکنان روستایی، فصلنامه فضای جغرافیایی، شماره 33، صص 100-83

- پورطاهری، مهدی و همکاران. (1390د)، ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره 76، صص 31-13.

- جمعه پور، محمود. (1384)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی، تهران، انتشارات سمت.

- جمعه پور، محمود؛ رشنودی، بهزاد. (1390)، بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه مناطق روستایی با تاکید بر کیفیت زندگی، فصلنامه توسعه روستایی، دوره سوم، شماره 1، صص 45-64.

- حق پناه، مریم و مرجان دهقانی. (1388)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران.

- رضوانی، محمدرضا و همکاران. (1390)، ارتقای روستاها به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی، پژوهش‌های روستایی، شماره 1، صص 33-66.

- رهنما، محمد رضا. (1375)، ارزیابی طرح‌های هادی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

- سازمان شهرداریها و دهیاریها. (1387)، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی. تهران انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاری کشور، چاپ اول.

- سرتیپی پور، محسن. (1384)، شاخص‌های مسکن روستایی و روند تحول و توزیع آن، طرح جامع مسکن کشور، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی.

- سرتیپی پور، محسن. (1388)، بررسی تحلیلی مسکن روستایی در ایران، دو فصلنامه صفا، شماره 49، صص 60-47.

- سعیدی، عباس. (1377)، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت.

- سعیدی، عباس. (1383)، مسایل و چشم انداز عمران و توسعه روستایی در ایران، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 108، صص 3-14.

- سعیدی، عباس؛ حسینی حاصل، صدیقه. (1388)، شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید، تهران: انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

اتلاف و آلودگی منابع آب و کاهش تخریب و فرسایش خاک داشته است. در مجموع، در میان ابعاد کیفیت زندگی، بعد کالبدی با میانگین 3/09 بیشترین تأثیر و ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند که در نهایت بهبود کیفیت زندگی در ابعاد کالبدی در حد متوسط و در ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی در حد پایین تر از متوسط و ضعیف ارزیابی شدند.

منابع

- آسایش، حسین. (1373)، کارگاه برنامه‌ریزی روستایی. انتشارات دانشگاه پیام نور.

- آمار، تیمور؛ صمیمی، رضا. (1388)، ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی. فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 127، صص 44-55.

- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلام رضا. (1383)، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، نشر نی.

- برزو، غلامرضا و همکاران. (1389) ارزشیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره سوم، صص 153-172.

- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (1388)، ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی، معاونت عمران روستایی.

- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (1382)، ارزیابی طرح هادی روستایی، دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی روستایی.

- تقی‌لو، علی‌اکبر و همکاران. (1388)، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستائیان، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران.

- پورطاهری، مهدی و همکاران. (1390 الف)، ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره 76، صص 31-13.

- پورطاهری، مهدی و همکاران. (1390 ب)، راهبردها و سیاست‌های توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

- Epley, D, and Menon, M. (2008). *A method of assembling cross-sectional indicators into a community quality of life*. Social Indicators Research, 88(2), pp281-296.
- Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a new science*. New York and London: Penguin. Layard, Rethinking Public Economics: the Implications of Rivalry and Habit.
- Pukeliene, Violeta and Viktorija Starkauskiene, (2011), *Quality of Life concepts, measurement and challenges*, SISTEMINIAI TYRIMAI.
- Pukeliene, Violeta and Viktorija Starkauskiene, (2009), *Quality of Life: Factors Determining its Measurement Complexity*, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, pp147-156.
- Quaghebeur, K, Masschelein, J and Nguyen, N. (2004). *Paradox of participation: Giving or taking part?* Journal of Community and Applied Social Psychology, pp 154-165.
- Rahman, Tauhidur and et al, (2011), *Measuring quality of life across countries: A multiple indicators and multiple causes approach*, The Journal of Socio-Economics 40, pp 43-52
- Ricardo Grau and mitchell aide. (2007). *Are Rural-Urban Migration and Sustainable Development Compatible in Mountain Systems?*. Mountain Research and Development.
- Rana, Masud & et al, (2009), *Impact of health education on health-related quality of life among elderly persons: results from a community-based intervention study in rural Bangladesh*, Health Promotion International, Vol. 24 No 1.
- Sirgy, J and Cornwell, T. (2002). *How neighborhood features affect quality of life*. Social Indicators Research, Vol 59, pp 79-114.
- Sirgy, J and et al. (2008). *How does resident's satisfaction with community services influences quality of life (QOL) outcomes?* Social Indicators Research, Vol 3, pp 81-105.
- Stafford M and Marmot M. (2003), *Neighbourhood deprivation and health: does it affect us all equally?* *Int J Epidemiol*; pp357-66.
- Wilkinson, R and Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York: Bloomsbury Press.
- شهبازی، اسماعیل. (1389). درآمدی بر آسیب شناسی توسعه روستایی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- عنابستانی، علی اکبر. (1388)، ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران.
- غنبری، موسی. (1389). بررسی تحولات کیفیت زندگی در ایران (1365 تا 1385) فصلنامه توسعه روستایی، دوره اول، شماره 2، صص 149-181.
- غفاری، رامین. (1389)، طرح بهسازی روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- غفاری، غلام رضا و همکاران. (1390)، بررسی رابطه بین صنعت و کیفیت زندگی، فصلنامه توسعه روستایی، دوره سوم، شماره 1، صص 1-22.
- موسوی قهدریجانی، محمد. (1374)، ارزشیابی اثرات اجتماعی طرح‌های بهسازی روستایی در استان اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، استاد راهنما، دکتر فرامرز رفیع پور دانشگاه شهید بهشتی.
- مطیعی لنگرودی، حسن. (1382)، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی، واحد مشهد.
- مطیعی لنگرودی، حسن؛ یاری، ارسطو. (1389)، حفاظت محیط زیست و برنامه‌ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرح‌های هادی روستایی، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال 21، شماره پایانی 39، شماره 3، صص 45-60.
- مظفر، فرهنگ و همکاران. (1387)، ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، فصلنامه علوم محیطی سال پنجم، شماره سوم، صص 11-32.
- مهدوی، مسعود. (1377)، مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران، تهران، انتشارات سمت.
- نظری، عبدالحمید. (1377)، بررسی گسترش فیزیکی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر افزایش جمعیت و تغییر کاربری اراضی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره 49 و 50.
- نصیری، اسماعیل. (1388)، ارزیابی اثر بخشی طرح هادی روستایی سکونتگاه‌های روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران.
- Bartlett, William & et al, (2010), *The Quality of Life and Regional Development in FYR Macedonia*, *Croatian Economic Survey*; Vol.12. pp. 131-162.